

Valentyna Shakhrai, Head of the Laboratory of Education in Family and Boarding Schools of the Institute of Problems on Education of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Doctor of Educational Sciences, Assistant Professor

УДК 373.5.035:172.15

І. М. Шкільна, м. Київ

ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ У СТАРШИХ ПІДЛІТКІВ

У статті висвітлено теоретичний аспект формування у старших підлітків національно-культурної ідентичності; проаналізовано праці філософів, психологів і педагогів, присвячені означеній тематиці. Старший підлітковий вік розглядається як найбільш чутливий щодо морального становлення, інтеріоризації цінностей, формування моральних якостей. Сучасне українське суспільство переживає складний період творення нової ціннісної системи, що впливає передусім на освітній процес і має бути враховано всіма його учасниками.

Ключові слова: національно-культурна ідентичність, моральні цінності, старші підлітки.

Глобалізаційні процеси значною мірою впливають на економіку суспільства, політику, культуру сучасних країн, у тому числі України. З одного боку, це сприяє розвитку та збагаченню культур, а з іншого – є причиною нівелювання етнічних та національних особливостей, уніфікації культури, втрати автентичності, що викликає потребу формування у підростаючого покоління здатності до особистісного зростання та активного залучення в соціальне життя країни. Формування у старших підлітків національно-культурної ідентичності, активної громадянської позиції щодо відстоювання власної територіальної цілісності, становлення політичної нації нині зумовлене проблемами загальнодержавного масштабу. Усвідомлення особистістю власної належності до представників певної нації та схожості з ними, а також відмінностей від представників інших націй є важливим чинником міжнародних відносин.

Проблема формування національно-культурної ідентичності знайшла втілення у стратегічних державних освітніх документах – законах України “Про освіту”, “Про

культуру”, “Про правовий статус та вшанування пам’яті борців за незалежність України у ХХ столітті”, постанові Верховної Ради України “Про вшанування героїв АТО та вдосконалення національно-патріотичного виховання дітей та молоді”, Національній стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 р., Концепції українського патріотичного виховання дітей та учнівської молоді в умовах сучасних модернізаційних змін; Стратегії національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2016-2020 роки.

Актуальність теми пояснюється сучасними внутрішніми складними обставинами, в яких опинилася Україна. Збереження цілісності держави та її зміцнення, розвиток громадянських зв’язків, розбудова громадянського суспільства належать до фундаментальних інтересів нашої держави. Пошук і збереження власних коренів актуальний нині для всіх націй і країн. Національно-культурна ідентичність стає призвою, через яку розглядаються, вивчаються багато важливих аспектів сучасного життя, включаючи проблеми нації і національного самовизначення.

Метою статті є висвітлення питання формування у старших підлітків національно-культурної ідентичності.

Проблему ідентичності розглянуто у філософії К. Маркса, Ф. Ніцше та З. Фрейда. Виникнення цієї проблематики не було випадковим, сама вона глибоко вкорінена у творчості стародавніх мислителів, як-от Платон та Аристотель, і класичній філософії Р. Декарта, І. Канта та Г. Гегеля. Ідентичність розглядається як ядро особистості, її внутрішня сутність, тісно пов’язана з ціннісно-сисловою сферою (К. Юнг, В. Франкл), а прагнення до здобуття ідентичності являє собою прагнення до цілісності.

До цієї теми звертались такі зарубіжні теоретики, як А. Адлер, Г. Блумер, Е. Еріксон, С. Кіркегор, Дж. Мід, Ж.-П. Сартр, М. Хайдеггер, Е. Фромм, К. Ясперс та ін. Проблему ідентичності було ґрунтовно досліджено відомими науковцями (П. Рікер, Ч. Тейлор, Е. Левінас, Ж. Лакан, Ж. Дельоз, Ю. Габермас, В. Мухіна). Ідентичність у філософсько-психологічному баченні є однією з основних людських потреб, що становить сутність людського буття. Як зазначають вчені, ідентичність охоплює все, що дає людині усвідомлення значущості в межах конкретного соціуму.

Як відомо, аналогічні погляди мав А. Curle, його праці присвячені загальним питанням самосвідомості людини, співвідношення особистості та національної ідентичності. Учений насамперед характеризує ідентичність належності. Вона багато значить для збереження, стабільності індивіда, підтримує його статус-кво. Ідентичність належності має зворотний бік: якщо людина належить до деякої спільності, то і спільність психологічно належить їй.

У психології поняття ідентичності згадується в працях У. Джеймса, З. Фрейда, Р. Бернса, О. Кернберга. Е. Еріксона. Питання ідентичності стало центром дослідної діяльності американського вченого психоаналітика Е. Еріксона. Ідеї про ідентичність були сформульовані і викладені ним у таких його працях, як “Дитинство і суспільство” (1950), “Молодий Лютер. Психоаналітичне історичне дослідження” (1958), “Ідентичність: юність і криза” (1967), “Життєва історія та історичний момент” (1975). В роботах Е. Еріксона (1986) ідентичність розглядається як аспект “Я” і визначається як переживання та усвідомлення індивідом самототожності, цілісності і неподільності у просторі, а також сталості в часі. Учений розглядав ідентичність як структуру, що виникає протягом дитинства в результаті синтезу власних “Я-образів”. Досягнення ідентичності супроводжується відчуттям осмисленості та цілеспрямованості власного життя і впевненістю у зовнішньому схваленні.

Аналіз наукових джерел з філософії, соціології, психології засвідчує, що проблему формування національно-культурної ідентичності науковці (філософи, соціологи, психологи) найчастіше досліджують у площині феноменів – національної ідентичності (В. Болгаріна, О. Демиденко, М. Козловець, І. Лощенова, Д. Міллер, Л. Нагорна, О. Рябов, М. Цельміна, Л. Шнейдер та інші), соціокультурного розвитку України (І. Ковалинська, О. Маланчук, М. Слюсаревський та інші), міжкультурної взаємодії в соціумі (С. Бочнер, Ч. Кукатас, А. Солодка, Ю. Сорока та інші), культурної ідентичності (Е. Еріксон, О. Крилов, Л. Софронова та інші), національної свідомості (І. Бех, В. Карлова, К. Чорна та інші).

Різні аспекти зазначеної проблеми відображені у наукових розвідках Є. Андроса, А. Астафєва, І. Бойченка, С. Веселовського, І. Дзюби, М. Жулинського, О. Забужко, Т. Рудницького, В. Степаненко, Т. Ящука та ін. Становлення

Української держави зініціювало пошук національно-культурної ідентичності, і це питання почало обговорюватися на концептуальному рівні у працях В. Андришенка, Л. Губерського, В. Воронкової, Т. Воропай, В. Кременя, Л. Нагорної, Ю. Шинкаренка, Н. Черниш, Г. Яворської.

У вітчизняній психологічній науці лише за останнє десятиліття помітно зріс інтерес дослідників до проблеми національно-культурної ідентичності особистості. Так, вивченню певних аспектів з цього напрямку присвячено дослідження: у галузі соціальної психології (О. Бичка, М. Боднар, О. Васильченко), у галузі вікової психології (О. Шевченко та ін.). Серед останніх вітчизняних публікацій слід відмітити монографію П. Гнатенка і В. Павленка, в якій представлено ґрунтовний філософський та психологічний аналіз проблеми ідентичності.

Варто підкреслити, що у педагогіці окремі питання формування національно-культурної ідентичності досліджували Г. Ващенко, О. Вишневський, С. Веселовський, І. Вільчинська, О. Захаренко, В. Євтух, М. Обушний, Т. Потапчук.

Спираючись на певні теоретичні здобутки, зауважимо, що проблема національно-культурної ідентичності ще недостатньо вивчена, особливо ті аспекти, які стосуються формування національно-культурної ідентичності старших підлітків. Питання національно-культурної ідентичності особливо загострюються в перехідні часи – періоди суспільної кризи, коли трансформуються і ламаються усталені соціальні зв'язки, норми, поведінкові стереотипи.

У науковій літературі поняття “ідентичність” має багато визначень. На сьогодні не існує єдиного універсального тлумачення цього явища. Термін “ідентичність” походить від латинського identity – тотожність та означає схожість і зв'язок з будь-чим. У працях Е. Еріксона ідентичність трактується як почуття тотожності людини до самої себе, відчуття цілісності, безперервності свого існування в часі і просторі, можливості контролю над собою і одночасно усвідомлення того факту, що твої тотожність і безперервність визнаються оточуючими [5]. Ідентичність Еґо – це найзагальніші, особисті, іноді неусвідомлювані уявлення людини про себе [5].

У своїй науковій праці “Психологічні умови розвитку ідентичності особистості” М. Цельміна зазначила, що як і

будь-який інший процес, становлення ідентичності проходить через кризи, які найбільш відчутні в підлітковому віці. Наростання почуття ідентичності засноване на особистому досвіді, на поступовій інтеграції Его. На основі теоретичного аналізу представлена структурно-динамічна модель розвитку ідентичності, в якій відображено взаємозв'язок етапів становлення ідентичності і психологічних умов розвитку ідентичності особистості [8].

Зазначена проблема ґрунтовно досліджена відомим психологом І. Бехом і висвітлена у його статті “Ідентифікація у вихованні та розвитку особистості”. Учений вважає, що ідентичність – це внутрішній, суб'єктивний стан особистості, у якому виражається усвідомлення нею себе як своєї стійкості особистості, як самототожності, переживання постійно наявного Я, його збереження. І. Бех доводить, що якраз переживання є досить важливою характеристикою особи стосовно її ідентичності [1].

Інтерес для нашого дослідження становить праця М. Козловець “Феномен національної ідентичності: виклики глобалізації”, в якій стверджується, що національну ідентичність визначають через низку ознак. Насамперед, через усвідомлення себе колективною спільнотою, відмінною від інших, що виступає як підстава “феномену етнічності”. Такий напрям об'єктивізує конкретні форми самовизначення національної ідентичності – “національні почуття”, “національні інтереси”, “національну ідею”, що веде до субстанціоналізації національної ідентичності [7]. Національну ідентичність учений розглядає через належність особи до “народу” та “нації”, виокремлюючи такі аспекти: людські переконання (сприйняття членами нації один одного як співвітчизників); спільне історичне минуле, сучасне й уявлення про спільне сучасне та майбутнє; спільні дії, постійне проживання в одній країні та спільний національний характер [7].

Національно-культурна ідентичність надзвичайно багатогранна й різнопланова, однією з її складових є культурна ідентичність. Сутністю культурної ідентичності постає усвідомлене віднесення себе до певної культури, прийняття її норм, цінностей, моделей поведінки та інших культурних характеристик, прийнятих у суспільстві.

Поняття культурної ідентичності розкривається як належність індивіда до якої-небудь культури чи культурної групи, що формує ціннісне ставлення людини до самої себе, інших людей, суспільства і світу загалом [6].

Відома дослідниця Є. Ступіна зазначає, що сутність культурної ідентичності полягає в усвідомленому прийнятті індивідом відповідних культурних норм і зразків поведінки, ціннісних орієнтацій і мови, в розумінні свого “Я” з позицій тих культурних характеристик, які прийняті в певному суспільстві, в самоотождоженні себе з культурними зразками саме цього суспільства.

У дослідженні Е. Сміт “Національна ідентичність” національно-культурна ідентичність розглядається, насамперед, як особливий вид колективної ідентичності, якому притаманні такі риси: історична територія, або рідний край; спільні міфи та історична пам’ять; спільна масова, громадська культура; єдині юридичні права та обов’язки для всіх членів; спільна економіка з можливістю пересуватись у межах національної території за умови, що нація розглядається як сукупність людей, що має власну назву, свою історичну територію, спільні міфи та історичну пам’ять, спільну масову, громадську культуру, спільну економіку і єдині юридичні права та обов’язки для всіх членів [13].

Залежно від культурного самовизначення особистості формується її внутрішній духовний світ і світогляд. Генеза кожної культури проходить в конкретно-історичних середовищах, а тому і втілюють вони свої специфічні ознаки і риси. Оскільки культура – це цілісна система, то, як вважає В. Хьосле, “за допомогою складових систем цінностей, категорій, символів і мов, вони налаштовані на послідовний реальний образ світу” [10].

Формування національно-культурної ідентичності здійснюється в процесі соціалізації особистості, “ шляхом засвоєння прийняття пануючих в даному суспільстві елементів свідомості, смаків, звичок, норм, цінностей” [12].

Вагомий внесок у розвиток національно-культурної ідентичності належить Г. Ващенко. У своїх працях “Виховний ідеал”, “Виховання волі і характеру”, “Основи естетичного виховання”, “Система освіти в самоосвітній Україні” він, аналізуючи традиції вітчизняної і світової практики виховання,

розробив основи української національної педагогіки, розкрив виховний ідеал та окреслив проект системи освіти, яка б забезпечувала виховання національно-культурної ідентичності у підростаючого покоління.

Визначаючи основну мету нашої нації – “виборення для себе свободи” [2], Г. Ващенко формулює такі завдання, що стоять перед українським народом: “перше завдання – об’єднатися в цій боротьбі і здійснити віковичне прагнення до державної і патріотичної самостійності. Друге завдання – відбудувати Україну, що лежить в руїнах, збудувати фабрики й заводи, розвинути й розгорнути промисловість, сільське господарство й торгівлю. Третє завдання – піднести на високий рівень свою духовну культуру, освіту, науку й мистецтво, стати врівень з передовими народами Європи і Америки” [3].

Розбудовуючи незалежну Українську державу, молодь мусить пам’ятати науку минулого і разом із тим готуватись до того, щоб навіки утримати державну самостійність. Г. Ващенко наголошує, що основна мета, яка стояла перед українським народом тисячу років тому, стоїть тепер і буде стояти перед ним ще довгі віки – це служба Батьківщині. Під цим гаслом має здійснюватись виховання української молоді.

На думку К. Ушинського, національно-культурну ідентичність неможливо виховати у дітей без любові до рідної мови. Видатний педагог писав, що коли мова навчання дитини “суперечить природженому національному її характеру, то ця мова ніколи не матиме такого сильного впливу на її духовний розвиток, який мала б рідна мова, ніколи не проникне так глибоко в її дух і тіло, ніколи не пустить такого глибокого, здорового коріння, яке обіцяло б багатий, пишний розвиток” [9].

Національно-культурна ідентичність передбачає формування у старших підлітків національного світогляду, національної культури, мови, національної ідеї, стійких моральних цінностей. Належність підлітка до певної культури визначає його стиль життя.

Загальновідомим є той факт, що роль мови у формуванні національно-культурної ідентичності старших підлітків важлива, а її значення для становлення та розвитку української держави надзвичайно вагома. Аналогічні погляди має Г. Філіпчук, який наполягає на тому, що мова – це коренева система ідентичності Української нації. “Незадовго

до проголошення незалежності України в інформаційному просторі з'явилася цифра 376 – саме стільки років нищили українську мову. ... Українці попри все вистояли і вибороли своє право на власну національну культуру, мову, історичну пам'ять, віру – все те, що творить, оберігає душу народу. Це був найдорожчий і найсвятіший скарб, що, як оберіг, не давав уживатися протягом віків у народній душі стереотипам меншовартості, запопадливості, вторинності.

“Українська мова, торуючи шляхи випробувань і поневірянь, продовжує, як символ нації, залишатися неупокореною, вічною і величною. Мова повинна стати найвищою цінністю нації і держави, а кожен громадянин розглядатиме українську мову як символ гордості, гідності, патріотичності” [11].

На основі аналізу філософської, психологічної та педагогічної літератури ми дійшли висновку, що національно-культурна ідентичність підлітка виявляється у суб'єктивному переживанні належності до українського народу, нації, свідомому прийнятті його моральних цінностей, що характеризується ототожненням і формуванням відповідної національної Я-концепції, яка виявляється у самоповазі, національній гідності, умінні користуватись правами і свободами, справедливості, відповідальності, любові до України та бажанні пов'язати свою долю з долею України.

Одним з особливо важливих моментів у розвитку старших підлітків є значно інтенсивніший, ніж на попередніх вікових етапах, розвиток їх національно-культурної ідентичності. Саме в цьому віці підліток починає усвідомлювати себе як особистість з певними якостями. Формування власної активної та відповідальної позиції є для дітей старшого підліткового віку найважливішим завданням, але за ними ще закріплений соціальний статус “дитини”, що обмежує прояв самостійності.

Старший підлітковий вік – один із найважливіших, переламних етапів розвитку національно-культурної ідентичності особистості, початок формування цілісного “Я”, поглиблення і розширення рефлексії, усвідомлення своїх мотивів, складання моральної самооцінки, пізнання свого внутрішнього світу.

Відзначимо, що підлітковий вік у більшості вітчизняних (Л. Божович, Л. Виготський, І. Кон, Д. Фельдштейн, Д. Ельконін) і зарубіжних (Ш. Бюлер, К. Левін, Ж. Піаже, Ст. Холл, Е. Шпрангер, Е. Еріксон) працях розглядається як

суперечливий і критичний етап розвитку індивіда. У підлітковому віці закладаються такі важливі риси, як: відповідальність, гідність, справедливість, рефлексивність (Л. Божович, Л. Виготський, Є. Ісаєв, Д. Фельдштейн, В. Хайкін, Е. Еріксон).

Дослідники звертають свою увагу і на інші актуальні проблеми у розвитку підлітка. Аналізуються особливості мотивації підлітків (Т. Федотова); проблеми агресивності і самотності (Н. Васильченко, Є. Рогова); широко вивчаються цінності української сім'ї (В. Постовий, Л. Гончар, В. Шахрай); духовні та гуманістичні цінності українських підлітків та учнівської молоді (К. Журба, К. Чорна).

Дослідження свідчать, що у сфері самопізнання в старшому підлітковому віці домінує інтерес до себе – свого внутрішнього світу, самооцінки, порівняння себе з іншими. Відомий психолог С. Рубінштейн зазначав, що рушійні сили розвитку самосвідомості слід шукати у зростаючій самостійності індивіда, яка виявляється у зміні його взаємин з оточуючими. Збільшення реальної самостійності підлітка веде до появи нового погляду на себе, бажання оцінити самого себе.

Узагальнюючи наукові напрацювання, Л. Божович зауважила, що спільними для всіх підлітків, незалежно від відмінностей у їх соціалізації, є ті психологічні особливості, в основі яких розвиток рефлексії та потреба зрозуміти самого себе, бути на рівні власних вимог до себе, тобто досягнути обраного зразка [5].

Усвідомлення своєї національно-культурної ідентичності для підлітків не просто знання себе, а динамічна установка, певне ставлення до себе.

Важливою змістовою частиною національно-культурної ідентичності підлітків є система їх цінностей (І. Бех, С. Бубнова, Н. Гусякова, Н. Кузнецова, Г. Прихожан, В. Собкін, Н. Толстих). Цінності є динамічними утвореннями, які в процесі морального зростання якісно змінюються. Поняття “цінність” доволі широке – воно охоплює все, що цінує особистість, що є для неї значущим і важливим. Цінності складають ядро будь-якої культури на різних рівнях: культури окремої установи, етнопонаціональної спільноти, країни, світу.

Таким чином, українська національно-культурна ідентичність перебуває на стадії становлення, в Україні формується національний наратив, створюються національний інформаційно-комунікативний, культурний простори, відбуваються інші процеси, характерні для періоду становлення

національно-культурної ідентичності. Сенситивним періодом формування національно-культурної ідентичності є підлітковий вік, коли особистість активно намагається осмислити своє життя, виробити Я-концепцію, визначити свою національну й культурну належність як умову подальшого розвитку і саморозвитку. Перспективним напрямом подальших досліджень вважаємо розроблення методик і технологій, які б забезпечували процес формування національно-культурної ідентичності підлітків.

Література

1. Бех І. Д. Ідентифікація у вихованні та розвитку особистості / Іван Дмитрович Бех // Педагогіка і психологія. – 2013. – № 4 (81). – С. 42–49.
2. Ващенко Г. Виховання волі і характеру. – Бофало-Мюнхен, 1957. – С. 95.
3. Ващенко Г. Виховний ідеал. – Полтава, 1994. – С. 162.
4. Журба К. О. Вікові особливості виховання смисложиттєвих цінностей у школярів основної і старшої школи / К. О. Журба // Матеріали VII Міжнародного фестивалю педагогічних інновацій : у 2-х т. / [упор. Назаренко Г. А.]. – Черкаси : ЧОПОПП, 2015. – Т.1. – С. 62–66.
5. Эриксон Э. Идентичность: юность и кризис / А. В. Толстых (общ. ред. и предисл.), А. Д. Андреева (пер.). – М. : Изд. группа “Прогресс”, 1996. – 344 с.
6. Энциклопедия. Культурная идентичность. [Электронный ресурс]. URL: <http://www.grandars.ru/college/sociologiya/kulturnaya-identichnost.html>
7. Козловець М. А. Феномен національної ідентичності: виклики глобалізації: моногр. / М. А. Козловець. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2009. – 558 с.
8. Цельмина М. В. Психологические условия развития идентичности личности : автореф. дисс. на соискание уч. степени канд. психол. наук : 19.00.01 / М. В. Цельмина. – Новосибирск – 2003. – 21 с.
9. Ушинський К. Д. Рідне слово // Вибр. пед. тв. : У 2-х т. – К. : Рад. шк., 1983. – Т. 1. – С. 127.
10. Хесле В. Кризис индивидуальной и коллективной идентичности // Вопросы философии. – 1994. – № 10. – С. 112-123. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://www.philosophy.ru/library/vopros/05.html>.

11. Філіпчук Г. Національна ідентичність: культурно-освітній вимір : монографія / Григорій Філіпчук. – Чернівці : Друк Арт, 2016. – 304 с.
12. Шаров А. В. Взаимодействие культур и проблема идентичности // Общечеловеческое и национальное в философии: II международная науч.-практич. конференция КРСУ (27-28 мая 2004 г.) : матер. выст. / под общ. ред. И. И. Ивановой. – Бишкек, 2004. – С. 171–176.
13. Smith A. D. National Identity / A. D. Smith. – University of Nevada Press, 1991. – 226 p.

И. Н. Школьная

Теоретический аспект формирования национально-культурной идентичности у старших подростков

Институт проблем воспитания Национальной академии педагогических наук Украины (9 ул. Берлинского, Киев, Украина)

В статье освещен теоретический аспект формирования у старших подростков национально-культурной идентичности; в контексте исследования проанализированы труды философов, психологов и педагогов. Старший подростковый возраст рассматривается как наиболее чувствительный в нравственном становлении, интериоризации ценностей, формировании нравственных качеств.

Современное украинское общество переживает сложный период создания новой ценностной системы, что влияет прежде всего на образовательный процесс и должно быть учтено всеми его участниками.

Ключевые слова: национально-культурная идентичность, нравственные ценности, старшие подростки.

I. M. Shkilna

Theoretical Aspect of Formation of National and Cultural Identity of Senior Teenagers

Institute of Problems on Education of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine (9 Berlynskoho Str., Kiev, Ukraine)

The article focuses on the theoretical aspect of formation of national and cultural identity of senior teenagers. The author analyzes scientific works of philosophers, psychologists and educators devoted to the theme. As a result, senior teenage years are considered as the most sensitive in terms of moral education, internalization of values, formation of moral qualities, understanding of one's life, development of the self-concept. Moreover,

teenagers at this age determine their national and cultural identity as a condition for further development and self-development.

National and cultural identity has become a prism through which many important aspects of modern life are studied. In particular, these aspects include the problems of the nation and national self-determination. Contemporary Ukrainian society has experienced a difficult period of creating a new value system that primarily has a great impact on the educational process and should be taken into account by all its participants.

Keywords: *national and cultural identity, moral values, senior teenagers.*

References

1. Bekh, I. D. (2013). Identyfikatsiia u vykhovanni ta rozvytku osobystosti [Identification in the education and development of personality]. *Pedahohika i Psykholohiia*, 4 (81), 42–49.
2. Vashchenko, H. (1957). *Vykhovannia voli i kharakteru* [Education of volition and character]. Boffalo-Miunkhen.
3. Vashchenko, H. (1994). *Vykhovnyi ideal* [Educational ideal]. Poltava.
4. Zhurba, K. O. (2015). *Vikovi osoblyvosti vykhovannia smyslozhyttievkykh tsinnosti u shkoliariv osnovnoi i starshoi shkoly* [The age peculiarities of development of values of meaningful life of primary and secondary students]. In H. A. Nazarenko (Ed.), *Proceedings of VII Mizhnarodnoho festyvaliu pedahohichnykh innovatsii: Vol. 1* (pp. 62–66). Cherkasy: ChOIPOPP.
5. Erikson, E. (1996). *Identichnost: yunost i krizis* [Identity: Youth and crisis]. Moscow: Izd. gruppa “Progress”.
6. *Entsiklopediia. Kulturnaia identichnost* [Encyclopedia. Cultural identity]. (n.d.). Retrieved from <http://www.grandars.ru/college/sociologiya/kulturnaya-identichnost.html>
7. Kozlovets, M. A. (2009). *Fenomen natsionalnoi identychnosti: vyklyky hlobalizatsii* [Phenomenon of national identity: Challenges of globalization]. Zhytomyr: Vyd-vo ZhDU im. I. Franka.
8. Tselmina, M. V. (2003). *Psikhologicheskie usloviia razvitiia identichnosti lichnosti* [Psychological conditions for the development of the personality’s identity] (Dissertation Abstract, Novosibirsk).
9. Ushynskyy, K. D. (1983). *Ridne slovo* [Native word]. In K. D. Ushynskyy, *Vybrani pedahohichni tvory: Vol. 1*. (p. 127). Kyiv: Radianska shkola.
10. Khesle, V. (1994). *Krizis individualnoi i kollektivnoi identychnosti*

[Crisis of individual and collective identity]. *Voprosy Filosofii*, 10, 112-123. Retrieved from www.philosophy.ru/library/vopros/05.html.

11. Filipchuk, H. (2016). *Natsionalna identychnist: kulturno-osvitnii vymir* [National identity: Cultural and educational dimension]. Chernivtsi: Druk Art.
12. Sharov, A. V. (2004). *Vzaimodeistvie kultur i problema identichnosti* [Interaction between cultures and the problem of identity]. In I. I. Ivanova (Ed.), *Obshchechelovecheskoe i natsionalnoe v filosofii: Proceedings of Conference* (pp. 171–176).
13. Smith, A. D. (1991). *National identity*. University of Nevada Press.

Шкільна Ірина Миколаївна, кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник лабораторії громадянського та морального виховання Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України

Школьная Ирина Николаевна, кандидат педагогических наук, старший научный сотрудник лаборатории гражданского и нравственного воспитания Института проблем воспитания Национальной академии педагогических наук Украины

Iryna Shkilna, Senior Research Scientist at the Laboratory of Civic and Moral Education of the Institute of Problems on Education of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine, PhD in Education

УДК 373.2.035:316.614:82

Н. А. Шкляр, м. Київ

ПРОБЛЕМА СОЦІАЛІЗАЦІЇ ДОШКІЛЬНИКІВ ЗАСОБАМИ ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ У СУЧАСНОМУ НАУКОВОМУ ДИСКУРСІ

У статті представлено аналітичний огляд науково-методичних праць з проблеми соціалізації дошкільників та використання в цьому процесі творів художньої літератури як засобу формування соціальної обізнаності дітей. З'ясовано, як науковці і практики оцінюють соціально-виховний вплив художнього слова, художньо-мовленневої діяльності на соціальний розвиток зростаючої особистості, переорієнтацію цінностей, підтверджують їх роль у формуванні соціального досвіду дітей. Розглянуто підходи до визначення механізмів сприяння особистісному розвитку дошкільнят у сприятливому соціальному контексті, пов'язаному з активізацією в освітньому процесі дитячого співтовариства та збагачення дитячої субкультури.

Ключові слова: дитина дошкільного віку, соціалізація, твори художньої літератури, засіб соціалізації.